

”Kritisk dokumentar” versus? Ugens Kommentar¹ Det stenske univers uge 9, 2012

Selve betegnelsen for den genre, der skrives om i artiklen², som denne uges kommentar tager udgangspunkt i, er værd lige at se for sig. Det drejer sig om ”den kritiske dokumentar”.

Modsætningen til "kritisk dokumentar" må semiotisk være "ikke kritisk og ikke dokumenteret".

Når en betegnelse giver mening, er det fordi den indikerer noget til forskel for andet. Gjørde den ikke det, ville den ingen forskel gøre; den ville ikke give mening. Når jeg således allerede i overskriften skriver ”Kritisk dokumentar” versus?, så er der tale om et iagttagelsestrick, der kan anvendes i ufatteligt mange sammenhænge. Hvis man netop vil vide, om et udtryk giver mening, kan man altid sætte det op i sin modsætning eller op i en spørgen til, om det uddifferentierer en betydning, sætter en forskel til andet. Gør det ikke det, så er der sandsynligvis tale om slet skjult intention om at lade et udtryk falde i med tapetet! Eller om viljen til kun at forestille noget, ”som om” det gjorde en forskel, hvor det ikke gør.

Det er ikke alle udtryk, betegnelser, der gør forskel, selv om de står skrevet ”som om” de gjorde. Men dem, der gør, har hver sin måde at gøre sin forskel på. Og det er i den grad værd at fundere over, hvor mageløst og enestående betydninger og mening kommer til verden i enhver af sine fremtrædelser.

Nogle udtryk gør forskel, giver mening, uden at det indikerede, indholdet, betydningen kan opstå og leve alene ved negationen af en veldefineret diametral modsætning i en veletableret dikotomi. De er brede, funderede i en bred vifte af konkrete eksempler af empirisk og traderet indhold. Det gælder både udtrykket "dokumentation" og "kritik". Disse udtryk giver mening uafhængigt af sin negation, selv om der også logisk og semantisk kan sluttes til dokumentation fra negationen af ”udokumenteret” og til kritik fra negationen af ”ukritisk”.

Andre udtryk er alene i stand til at hente deres betydning i kraft af negationen af deres diametrale modsætning i den dikotomi, dvs. semantiske (modsat rent semio-

---

¹ Denne uges kommentar tager udgangspunkt i en kommentar, som jeg har skrevet et sted i den store verden af elektroniske medier og debatfora. Den begynder konkret, som en konkret kommentar og går over i generelle overvejelser. Spørgsmålet er, om det kan lade sig gøre at skrive ugens kommentar på samme måde det næste år. I så fald vil det vise sig i ”det stenske univers”, her på stedet og på ”[Det Stenske Forlags](#)” facebookprofil.

² [Artikel i journalisten.dk](#)

tiske) forskel, som bærer deres betydning. Det gælder for distinktionen mellem sand og falsk, at man rent logisk kan slutte fra negationen af det falske til det sande, for distinktionen mellem ret og uret, at man kan slutte fra negationen af uretten til ret, for distinktionen mellem økonomisk og uøkonomisk at man kan slutte fra negationen af økonomisk til uøkonomisk osv.

Muligheden afhænger helt af hvor principielt logisk og semiotisk der fokuseres og hvor meget konkret og kontekstbetinget mening udtrykkene henter ind og bygger på i deres anvendelse.

Konkret

Konkret må udtrykket manifestere sig i en praksis (al kommunikation er praktisk, ellers er den ikke), der indeholder en række af forudsætninger for udtrykkenes funktion. Det er en kæmpe øvelse overhovedet at gøre de stiltiende forudsætninger for kommunikationens funktion eksplícit. Der er tale om svært stof, fordi projektet bider sig selv i halen på nogle måder, som nogle har forsøgt at indfange med udtryk som ”metadiskurs” eller ”dysfunktionel sprogpraksis” (skizofreni er fx forsøgt forklaret med fokus på den sociale ramme fx af Gregory Bateson).

På den måde har man dels forsøgt at skubbe udfordringen fra sig, dels at neutralisere den i patologiens faste rammer eller også har man helt bevidst bekendt sig til indsigten i det forhold, at kommunikationen ikke kan undgå at komme i forlegenhed i forhold til sig selv med sit forsøg på at komme til klarhed over sine egne forudsætninger: Når man nemlig taler om kommunikationens forudsætninger, udtrykkets pragmatiske og konkrete forankring i den kommunikative sociale praksis, så taler vi om det at tale, vi bruger sproget for at komme ind på sprogets funktionsbetingelser. Det, der så at sige her fungerer som forudsætningen for afklaringen, er dermed også genstanden for afklaringen, sin egen forudsætning for selvbeskrivelse!

Det, der skal afklares, fungerer som forudsætningen for selve afklaringens forløb. Ikke nok med at vi altså taler, men vi taler om det at tale, for at forstå hvad det vil sige at tale. Genstanden ændrer sig i forløbet. Den bliver en anden i forlængelse af forsøget på at komme på højde med sig selv. Den opstår i processen og går derfor også under i forløbet. Det ligger lige som i det, at identiteten går fra et til noget andet, at identitetsprincippet brydes, at forandringen melder sig på bekostning af det uforanderlige, absolut identiske. Kommunikation eller talen, er både offer og bødde i processen, i og med forsøget på at komme kognitivt på højde med sig selv.

Sådan er det med selvorganiserende processer, der lever ved og opretholder sig selv i selvreferencen. Det biologiske liv, det sociale som funderet i kommunikation, psyken ved sin bevidsthed, det økonomiske, politiske, juridiske, o.a. kan i systemteoretisk forstand beskrives som selvorganiserende fænomener, systemdannelser, der ikke kan nærme sig en form for selverkendelse uden at komme i forlegenhed. Den psykiske selverkendelse såvel som sociale selvbeskrivelse må komme i forlegenhed.

”Dokumentaren” er som genre betegnelse for en praktisk konkret tradition inden for medieverdenen, hvor man laver udsendelser med lyd og billede til massedi-

stribution. Her kan dem, der arbejder professionelt med den, hente hele deres faggruppes erfaringer ind i forsøget på at definere udtrykket, og vi andre kan mere eller mindre sikkert identificere genren, når vi præsenteres for den.

Udtrykket "kritik", kan hente hele den nedskrevne og levende tradition for distanceret refleksion ind. Videnskabelige og filosofiske traditioner er udtryk for "selve kritikens historie".

"Kritisk dokumentar" er helt konkret udtryk for en veletableret genre inden for journalistikken.

Journalistikken kan i nogle former skrives ind i kritikens historie. Men ikke i alle sine former, langt fra. Rigtigt meget journalistik virker ukritisk!

Det, der kvalificerer betegnelsen af noget som "kritik", er bl.a. den reflekterende distance til det, der konkret træder i fokus for "kritikken", eller at det, der træder i fokus for opmærksomheden, efterfølgende eller som følge af fremstillingsformen, netop kan ses og forstås som resultat af et kritisk, reflekterende og dermed kvalificerende forarbejde.

Kvalificeringen af indholdet (i en udsendelse, dokumentar, nyhed, what so ever) som udtryk for noget, sandt, relevant, dokumenteret, smukt, retfærdigt, må være funderet i den principielle mulighed for at afsløre det i sin enestående kvalitet, i muligheden for at forsvare det som ikke tilfældigt; at det ikke lige så godt kunne have været noget hvilket som helst andet, at det er alt andet end en tilfældighed, at det netop er det, der er indholdet, og ikke alt muligt andet.

Orden og sandsynlighed

Systemdannelser har at gøre med sandsynlighed. Organiserede fænomener er ordnede på måder, der enten er udtryk for fremmedorganiseret eller selvorganiseret orden. Ordenen er det usandsynlige. Når man betragter livet på jorden i den kontekst, som vi med udgangspunkt i jordens egne begrænsede kognitive forudsætninger formår at sætte det ind i, så turde det være muligt at anskueliggøre, hvor relativt tilfældigt og sjældent et fænomen, der er tale om. Vi kender ikke til det andre steder i vore omgivelser, og må adskillige hundrede af lysår væk fra den lille blå planet, for at finde betingelser, der gør det muligt for os at forestille sig, at det også her skulle kunne været opstået.

Livet er ingen selvfølge, og de former, som det antager, er endog meget usandsynlige, set ud fra et sådan mere statistisk og her systemteoretisk perspektiv. Det er endog meget vanskeligt at redegøre for nødvendigheden af, at livet er kommet netop her til, hvor det er i dag. Den ultimativt velfunderede fremstilling af noget, skulle således bestå i en komplet og forpligtende fremstilling af noget i dets absolutte nødvendighed af at være netop sådan, og ikke på nogen anden måde.

"Den absolut kritiske redegørelse" er i den forstand et ideal, der er til at føle på. I praksis kender vi nok ikke ret mange redegørelser, der kan leve op til idealet.

Men kritik har at gøre med denne opgave, der handler om fx det at etablere en meningsgivende referenceramme. Her som der er idealet en principiel konstruktion konkretiseret af alt det, som vi aldrig kommer på højde med.

Det kvalificerede indhold er kvalificeret af den ramme, der gør, at indholdet i fx en ”kritisk dokumentar” er netop det indhold og intet andet end det indhold.

Kritikken er sat i verden for simpelt hen at udgøre eller definere rammen, definere hvorfor indholdet er hvad det er. Kritikken er ikke på den måde negativ, kontrær, konfliktskabende eller på anden vis fjende af det vi vil, går ind for eller står for. Kritikken handler om at understrege og markere et indholds karakter, det at det gør en forskel og hvorfor!

KRITIKKEN I DET HELE TAGET OG DEN KRITISKE DOKUMENTAR ER I KRISE

Den kritiske dokumentar bliver ikke strøget med hårene, det er noget af budskabet i den artikel på journalisten, som denne uges kommentar tager udgangspunkt i. Og det er mildest talt rigtigt!

Kun meget lidt dokumentation sættes i verden for sådan for alvor at gøre forskel! Det skal i den sammenhæng understreges, hvad man trænes op til at se, når man orienterer sig systemteoretisk, at forskelle, mening og orden er af det mere usandsynlige, hvor alt i fysisk naturvidenskabelig forstand, og helt i overensstemmelse med entropiloven går mod det uordentlige, kaotiske og dermed mere sandsynlige. Livet er i naturvidenskabelig forstand usandsynligt, bevægelsen mod kaos og død er mere naturlig, sandsynlig³.

Kritikken er blevet fortrængt fra mediernes opmærksomhed. Man vil ikke kendes ved den. Modvægten til kritikken har sin egen inert, og er langt fra kun at identificere med trangen mod uorden. Gentagelsen og fortroligheden – der netop ikke bygger på distanceret og differentieret perspektivering i psykisk social kognitiv forstand, men på de ureflekterede gentagelser, fx i sendefloden, hvor livsstilsprogrammerne konstant cirkler om de samme normer, gentagelsen for gentagelsens skyld, de gensidige bekræftelser af forventninger og forventninger til forventninger, etnicitet, præstationsprincipper, succeskriterier, osv. – falder alt sammen som både socialt reflektive begivenheder og komplicerede og uhyre ordentlige former for ordensdannende! Men gentagelsen af det mest fortrolige bygger på en nærmest manisk afstandtagen til de spørgsmål, der ville kunne have sat det tilfældige hos sig selv i perspektiv, eller eksplicit have afdækket den ramme, der gør det udvalgte til det udvalgte. Det tilfældige er altid med, men altid fortrængt fra opmærksomheden! Spørgsmålstegnet, der retter sig mod praksis med sit hvorfor netop sådan, og ikke sådan osv., har trange kår i livsstilsprogrammerne. Fortro-

---

³ Jeg forstår ikke, hvordan det tilsyneladende er undgået alle tiders store ånders opmærksomhed, fx at sætte Sigmund Freuds kulturpessimisme (læs Kulturens byrde) ind i en samlæsning med termodynamikkens anden lov, entropiloven, samt Darwins lære om evolutionen. Det kan næsten kun forklares med alle tiders hang til essensmystik, kulturkonservatisme og al den fordummende ontologi som vi finder i den europæiske intellektuelle tradition.

ligheden og trangen til genkendelse og bekræftelse i de for længst etablerede forventningsstrukturer hersker. Og hvis trangen til det at lade sig pirre af erfaringen omkring det enestående så alligevel er der, så gives der kun plads for det anderledes, hvis det på en eller anden måde alligevel falder som enestående udtryk for det mere, det hele, det selvfølgelige og aller helst som det essentielle udtryk for det heles umiddelbare fremtid, moden, nutidens umiddelbare fremragende fremtid (i glimmet, hæder og hvilende i alles synsfelt på en gang)!

Underholdning og livsstil bygger selvfølgelig på tidslighed og forventning. Men opmærksomheden, som den formes her, er ikke nær åben for hvor sindssygt meget der går med i processen, og som falder helt uden for fokus. De mest relevante advarsler udebliver, påpegelsen af at lønarbejdet dagligt stjæler 8 timer af livet, og at det derfor er den mest udbredte dødsårsag, fortrænges med højtidelige lovprisninger af slaveriets velsignelser. Det fantastiske i massekommunikationen er selve det kvantum af opmærksomhed der er i stand til at fokusere på så ufatteligt lidt indhold, lønposen, den lille forskel som præstationen i grunden kaster af sig, fuldstændigt uden blik for offerets omfang, døden, den økologiske selvdestruktion.

Hvorfor er familien Heik så ufatteligt interessant! Hvad er det ved spasmerne omkring Dronning Margrethes øje, der gør hende så fantastisk kongelig? Hvordan kan det være så afgørende for den sociale selvforståelse, at den økonomiske vækst går fra minus 0,3% til plus 0,01%, når ingen alligevel kan redegøre for relationen mellem markedspriserne, markedsværdien og det som priserne skulle stå som mål for! Hvordan kan maksimeringen af fysiske og økonomiske effekter blive ved med at fremstå som forudsætningen for udviklingen, når sanserne, deres konstitution, til stadighed svækkes i takt med det overmål af stimulans fra det evigt samme, alkohol, x-factor, Keld og Hilda, lykkepiller, ferierejser, pornofilm, opinionsundersøgelser, kassekreditter, sport, opsparing til evig alderdom, død og elendighed... Danskerne er verdens lykkeligste! 500 000 af dem er på lykkepiller, 300 000 har fedtlever, 2 000 000 er på overførsel og resten mister 8 timer af sit liv hver dag for at få råd til at opretholde det hele og stimulere deres svage sanser. Et maksimum af effekter, og et minimum af affekt...

Fortrængningen af kritikken er sket mere eller mindre bevidst med værdiladede og nærmest stigmatiserende betegnelser for alt det alt for intellektuelle og filosofiske som negativt, pessimistisk, tilbagestræbende, outdatet, indavlet osv. Men hvad er det lige, der er så godt?

Ubevidst sker fortrængningen af kritikken automatisk hele tiden:

Forståelsen for – at kritik faktisk konkret og principielt er det, der kvalificerer rammen bag ethvert indhold i mediernes brugerflade som forpligtende, meningsfuld og gyldig i kommunikationens tjeneste – ja den glimrer rigtigt nok ved sit fravær. Ellers ville lortet umuligt kunne fylde så meget!

Er det fordi, det er blevet sværere at gøre forskel? Har mængden, kvantiteten, sejret over forskellene, kvaliteten?

Har alle så travlt med at ramme hovedfærdselsåren, så udbuddet af meddelelser af samme årsag er skabt ud fra den intention, der så gør, at forskellen mellem udbuddene af meddelelser forsvinder?

Hvor meget af det, der produceres og bringes i massemedierne, er i det hele taget i stand til officielt at redegøre for, hvorfor det netop er det, der bringes, og ikke alt muligt andet lort? Og i så fald, hvorfor så ikke?

Er det fordi, det meste er sat i verden ud fra intentionen om netop ikke at gøre forskel, dvs. ud fra en bevidst og eller ubevidst intention om at gå i et med den aller mest umiddelbare fortrolige hverdag, mainstream af indtryk, trygheden og den hjemlige hygge?

Lars Von Triers *Melancholia* er blevet overdænget med priser i denne uge, og i det forudgående år. Hans film handler om latterligheden i det festlige lag, der kognitivt bruger al sin kraft på at fortrænge opmærksomheden fra sin egen selvdestruktive fremfærd. Men han er jo også bare en intellektuel skid, som alle kritikere kommer i møde. Tænk sig, hvis de kunne finde ud af at forholde sig til alt det, som Trier i virkeligheden kommenterer, og som han adskiller sig fra, arrogant og autonom som han er!

Hvis der er en tendens i massemedierne til at se bort fra den ramme, der bærer referencerne, betydningerne, den fortrolighed og tryghed, der omgærder massemediernes egen programflade, så kunne det ses som resultat af, at man i medieindustrien er meget bevidst om, at forbrugeren foretrækker det, der falder i de for længst etablerede rammer af forventning og fortrolighed. Programfladerne gentages dag for dag. Programmerne fokuserer meget lidt på sig selv, sin egen form, baggrunden for valg af indhold, fremstillingsform, problemstillinger m. m.

Nyhedsmedierne bekræfter også stereotyp de samme problemstillinger. Løsning(en/erne) fremstår som selvindlysende i de fleste spørgsmål. De største problemer er derfor på forhånd identificerede med bestemte løsninger. Således er det kun de færreste danskere, der rent kognitivt er i stand til at genkende den socialsemantiske konstruktion, der udgør rammen og forudsætningen for at man overhovedet kan påstå, at den netop tilsluttede finanspagt på EU-plan skulle være løsningen på de problemer, der findes af økonomisk-social art på europæisk og globalt plan. Den har jeg så tilfældigvis forholdt mig eksplicit til i de fleste af de sidste 53 af ugens kommentar.

Hvis mine tekster, som jeg har skrevet som ugens kommentar over det sidste år, og som denne netop er nr. 53 i rækken af, forekommer svært tilgængelige for flertallet af sine læsere, de få der over hovedet har bevæget sig ind på arbejdsforskning.dk for at se hvad der sker her, ja så skyldes det bl.a. det, som jeg ser det som min hellige pligt at pille ved, netop forudsætningerne for funktionen i alt det selvbekræftende og selvindlysende nonsens, der strømmer det moderne masse menneske i møde via de moderne massemedier.

Finanspagten er fx ikke nogen løsning, men et symptom på noget stort, sygt og ekstremt selvdestruktivt. Dette store dyr i åbenbaringen, Europa, offer og bøddel for sig selv, har været temaet i alt hvad jeg har skrevet. De kriterier for succes, som den globalt herskende økonomiske orden bygger op om, karambolere af økologiske og af socialt interne grunde med sig selv. De tilbudte økonomiske modeller sælger hos nogle, men fører til uoverskuelige problemer af økologisk og social karakter. Alligevel er evnen til at genkende dem og kritisere dem stort set fraværende.

Denne artikel bliver den sidste i rækken. Om der kommer en ny række, det vil tiden vise. Og hvis der kommer en ny række, så vil platformen for udbredelse blive ændret, blive udvidet lidt. Således at "det stenske univers" hæfter sig på "Det Stenske Forlags" profil og omvendt i den store virtuelle verden.

Mvh. Steen
Odense d. 4/3 2012